

Budapest 1954. Művelt Nép Könyvkiadó, 287 l.*

A Magyar Sajtó 250 Éve I. kötetének az 1849—1918 közötti korszakot tárgyaló része régvárt segédeszköze az irodalomtörténet kutatójának és oktatójának. A jelen bíráló elsősorban szaktudományunk szempontjából közeledik a kiadványhoz, még pedig nem alacsony igényekkel, hiszen a sajtótörténet az irodalom egyik legfőbb közvetítőjének életrajza. De nem lehetnek alacsonyabbak igényeink azért sem, mert a második rész szerzője két országoshírű tudós. Meg kell mondani, hogy az irodalomtörténetész várákázásoknak a mű a bíráló tárgyaló szolgáló részében nem mindenben felel meg. A Magyar Sajtó 250 évének legerősebb oldala a politikai történelem, a sajtó jogi és technikai hátterének ismertetése, a megbízható adatszolgáltatás, míg a speciális publicisztika-történet már több kívánnivalót hagy hátra, különösen az egyes hírlapi műfajok fejlődésének ábrázolása tekintetében. Ennél gyengébbek azonban az irodalomtörténeti jellegű részek annak ellenére, hogy a szerzők — különösen Dezsényi Béla — ezeket szemmel láthatóan igen fontosaknak tartották, s ezt már a kötet terjedelmének arányaival is kifejezésre juttatták.

Az 50-es évek tárgyalása során feltűnik, mennyire eltéli Dezsényi Béla a Pesti Naplót s az irodalmi Deák-pártot már ebben az időben is. Csak a passzív ellenállás korlátairól fr. a mozgalom nemzeti érdemeit, a középnemesség hazafias magatartását alig említi s a mindebben jelentős szerepet vivő Pesti Naplót ilyen jelzőkkel ruházza fel: »Az ellenzékiesség hamis dicsfényébe vont Pesti Napló«, másutt Keményt úgy emlegeti, mint aki »hétszilvafás öntudatában erősítette meg a magyar nemességet« s a Pesti Napló ellenállásáról megjegyzi, hogy az csupán »negatívumokban«, azaz a kormány kívánta tények elhagyásában nyilatkozott meg. Szó se róla, Kemény Zsigmond politikai tevékenysége 1849 után egyre inkább egy erősen korlátozott, a nemzeti függetlenségről lemondó liberalizmus bélyegét viseli magán, de azért vannak érdemei is, különösen az 50-es évek során. Elsősorban az önkényuralommal való szembenállását kell kiemelnünk (cikkeit a Magyar Tud. Akadémia függetlenségének megvédéséért, tolcscsátait Schmerling abszolutista jogázaival), ragaszkodását

a 48-as alkotmányhoz a Zsedényi-féle ökonervatív felfogással szemben, megértő magartatását a nemzetiségi kérdésben.

Az előbbiekből folyik, de azoknál lényegesebb hiba az irodalmi Deák-párt helytelen értékelése, Gyulai 50-es években megmutató negatívumainak túlzott hangsúlyozása az irodalmi ellenzék mesterséges felnagyítása, erőltetetten korai nyomozása. A szerző az irodalmi Deák-pártot kész, meglévő alakulatnak tekinti már 1853 körül, szerinte »a csoport már ekkor a kiegyezésre való törekvés irodalmi alátámasztására« egyesült. (138. lap.) Gyulai munkásságát rendkívül egyoldalúan mutatja be: Gyulai »leplet borít Petőfi forradalmi lírájára »dogmatizmusával«, »az esztétikai szabályok merev érvényesítésével« háborgatja a fiatal írókat, »pajtáskodó kritikája ellen« Riedl Szendének kell fellépnie. Gyulai értékes kezdeményezéseiről már jóval kevesebbet tudunk meg, csak a petőfieskedők elleni fellépéséről s az orosz realizmusra való felfigyeléséről értesülünk egy-egy mondatban. Természetesen Gyulai megítélése nem könnyű feladat, nem is egy sajtótörténeti munkára tartozik elsősorban, de ha már Dezsényi Béla ennyire nekifogott az irodalmi problémák tárgyalásának, akkor feltétlenül meg kell mondanunk, hogy a Gyulai-értékelés elhibázott. Gyulai az 50-es években egészében véve a haladást szolgálja, tovább viszi a reformkor kezdeményezéseit a népies nemzeti irányzat megteremtése terén a kor-adta korlátok között. Maga az irodalmi Deák-párt csak az 50-es évek legvégén alakul ki, feltételezése ezen időpont előtt, merőben alaptalan és önkényes. Ennek következtében nem helytálló Dezsényinek az az állítása, hogy Gyulai mögött az 50-es évek elején már ott áll az újjászerveződő Akadémia, s annak Toldy Ferenc szerkesztette lapja. Gyulai és Toldy között ekkor még hosszú ideig kemény csatározás folyt a népmemzeti irány körül, de nem volt Gyulaihoz közelebb az akadémiai folyóirat (Új magyar Múzeum) másik nagy pillére, Erdélyi János sem! (Lásd Erdélyi és Gyulai eltéréseit Petőfi és Arany megítélésében, majd a kritika művészi formáját illetően, stb.)

Az irodalmi ellenzék tisztázatlan terminus, de nem jó szolgálatot tesz irodalomtörténet-írásunknak az, aki boldog-boldogtalant ide sorol azért, mert rokonszenvezik az emigrációval és ellene van a kiegyezésnek, vagy polemizál Gyulaiékkal. Csak az a mozgalom érdemli meg az irodalmi ellenzék elnevezést,

* A kiadványnak elsősorban a kapitalizmus és az imperializmus korának sajtójával foglalkozó részei vitathatók. Kritikánk ezért csak a könyvnek ezekkel a fejezeteivel foglalkozik.

Szerkesztőség.

amelyben társadalmi és művészi tekintetben a népies nemzeti irányon való legalábbis részleges túljutás igénye elméletileg és gyakorlatilag megjelenik. Ennek pedig előfeltétele bizonyos fokú polgári, antifeudális gondolkodás s ennél fogva nagyon is érthető, hogy irodalmi ellenzékéről Vajdát és Zilahyékát kivéve, nem beszélhetünk a 70-es évek derekánál korábban. Tőlük eltekintve az 50-es—60-as években az irodalmi Deák-párttal való szembenállás nem különösebben értékes vonás, igen sok esetben személyi sértődöttség, vagy a petőfieskedés maradványa: dagályosság, provincializmus, vad zseniszkedés stb. lappang alatta. Nem lehet tehát jogosultsága olyasfajta tollforgatók irodalmi ellenzékéhez való sorolásának, mint a jelentéktelen Úrváry Lajos, Csukási József, az íróilag keveset mondó Áldor Imre; nem érdemlik meg az ellenzékiség büszke címét az olyan konvencionális nemesi tudatú költők, mint Berczik Árpád, vagy Dalmady Győző. Az irodalmi ellenzék légbőlkapottsága az 50-es évek során különösen jól kitetszik abból a rövid bekezdésből, amely a Vajda János szerkesztette Nővilág-ra vonatkozik. Dezsényi a következőképpen kommentálja a lapot: »Vajdát tartották már akkor vezetőjüknek, a Kemény—Gyulai akadémizmus és dogmatizmusa ellen lázadó fiatal ellenzéki írók.« Ezzel a tetszetős mondattal szemben a rideg tények, amelyeket Komlós Aladár Vajda monográfiájában oly nagy tömegben felsorolt (189. skk lapok) a következőket mutatják: Vajdát Erdélyi János és Szász Károly — tehát a készülő Deák-párt oszlopai igen elismerőleg méltatják, Arany Szépirodalmi Figyelőjében kedvező bírálat jelenhet meg róla, s maga Vajda is szívesen közli lapjában Arany és Gyulai írásait, akiket 58-ban munkatársai közé soroz. Nemzeti Lant című hazafias antológiájában Aranytól közli a legtöbb költeményt s irodalmi nézetei nemigen térnek el a legdöntőbb irodalompolitikai vonatkozásokban Gyulaiétól. Így az 50-es évek második felében hozzá hasonlóan kárhoztatja a politikai költészet túltengését, s 1857-ben Arany János útját tartja helyesebbnek a Petőfiével szemben, úgyhogy Komlós szerint: »Az 50-es években az ember néha már azt hihette volna, Vajda is csatlakozni fog a Deák-párthoz, melynek vezérének nagyra becsüli és irodalmi képviselőivel szívélyes viszonyban van; az irodalom elvi kérdéseiről pedig úgy vélekedik, hogy Arany költészetét mutatja a helyes irányt.« (Id. m. 97. lap.)

A legfurcsább az az egészben, hogy míg az 50-es 60-as évek fiktív ellenzékéről oly sok szó esik a műben, addig a 60-as évek közepétől kezdve már Dezsényi nem akar tudni ellenzéki mozgalmakról, sőt kereken kimondja, hogy az »irodalmi ellenzék szét-

szóródott« (151. lap.), »az irodalmi folyóiratok harcos szerepe már megszűnt, a további fejlődésben egészen a Nyugat indulásáig alig van már jelentőségük (152 p.)«. Ez az ítélet nemcsak a társszerzőnek a Hét-világ szülő túlzottan is ünneplő fejezetével van ellentétben, hanem igen súlyos tárgyi tévedés. Éppen ellenkezőleg. Csak most 1870, ill. 1880 után alakult ki egy provincializmus ellen harcoló, európai műveltséget, realizmust, filozófikus jellegű líra jelszavát zászlójára író irodalmi ellenzék, amely lassankint elég számottevő sajtóbeli képviselőre jut, folyóiratai révén. E folyóiratok közül feltétlenül meg kellett volna említeni a Koszorút (Petőfi Társaság), az Új Nemzedéket (Palágyiék), Tolnai Lajos Irodalom című folyóiratát és az ugyancsak tőle szerkesztett Képes Családi Lapok-at. A felsoroltak közül csupán a Képes Családi Lapok-ról esik szó a műben, de hiányzik Tolnai itteni nagyarányú és értékes közleményeinek (Sötét világ, Kétélű bárd, Vörösmarty és Herczeg-bírálatok) megemlítése, egyáltalában Tolnai és a lap kapcsolatának (főmunkatárs a 90-es években) bárminő jelzése. Ha Tolnai ilyesformán nem nyerte el a jelentőségének megfelelő helyet, Vajda annál szebb méltatást kap, csak az a baj, hogy ebben az esetben még az Önbírálat és Polgárosodás kiegyezésbe vetett illúzióinak és Vajda más tévedéseinek taglalása hiányzik.

A nagy írók közül a kötet legferdében — szinte célzatos ferdítéssel — megrajzolt alakja Jókai. Hogy ennek az eljárásnak mi van a háttérében, az az irodalomtörténeti és kiadói szektarianizmus-e, amely általánosságban mutatkozott meg Jókai munkásságával kapcsolatban az elmúlt évek során, vagy egyéb ok, azt nem tudhatjuk; annyi azonban bizonyos, hogy a 250—252. lapon nyújtott Jókai-pályakép nem igazi pártosságon, hanem a múlt történetietlen, adialektikus szemléletén alapul, nem mutatja a nagy író újságírói működésének ismeretét, sőt egyes részleteiben igen kétesértékű forrásokon alapul. Bár a felsoroltak elsősorban a megjelölt részletre vonatkoznak, a többi Jókai-val kapcsolatos utalásokat sem lehet teljesen felmenteni a tájékozatlanság és a »baloldaliság« vádja alól.

Az összefoglaló Jókai portré uralkodó vonása: Jókai állítólagos köpenyegforgatásának, elvtelenségének, puhaságának, baklövésének, aulikuságának, kintünetésekkel való megvásároltságának, nemtörődöm szerkesztésmódjának vádat vádra halmozó felsorolása. Ez bizony csaknem ugyanolyan irreális kép, mint amit Jókai szokott festeni egyik-másik teljesen feketelelkű hősről. Természetesen az itt következőkben nincs módunkban az újságíró Jókai igazi arcát megmutatni, — ezt Szabényi Géza készülő kiad-

ványa fogja elvégezni — mégis rá kell mutatni a legkirívóbb tévedésekre és ferdtésekre ama tudományos tárgyazszeretet nevében, ami természetesen nem leplezheti Jókai töréseit, különösen öregkorának szomorú megalkuvását, de nem dobja sutba a történetiséget és nem feledkezik meg az erények és hibák valódi arányáról az értékelésben! Az említett összefoglalásból hiányoznak még azok a haladó vonások is, amelyeket a mű más helyein a szerzők nagyon nehezen, némi fanyalgással ismernek el: így például a 104. lapon Dezsényi Jókai »legteljesebb napjairól« beszél 1848-ban, a 146. lapon elismeri, hogy a Hon a Pesti Napló mellett a 60-as évek legjelentősebb hírlapja volt, megdicséri jól szerkesztett közgazdasági rovatát, sőt a 167. lapon igen homályos formában (»a szerkesztőségben támadt ellentétek miatt Tisza hívei 1868. január 12-től 1869. június 29-éig külön lapot adtak ki Hazánk címmel...« arra is céloz, hogy Tisza hívei egy ideig nem tartották megbízhatónak Jókai szerkesztését. Ha a szerző jobban megvizsgálta volna ezt az esetet, okvetlenül fel kellett volna fedeznie azt, hogy téves az az állítása, mely szerint: »Jókai 1865-ben teljesen Tisza Kálmán szolgálatába állította lapját.« (166. lap.) Ellenkezőleg: Jókai 1867 és 1874 közti cikkei éppen a közöttük levő ellentéteket villantják fel; ezeken a politikai véleménykülönbségeken, s nem holmi apró-cseprő »szerkesztőségi ellentéteken« múlt, a Hazánk megalapítása, amely előtt 1868. január 8-án a »Balközép nyilatkozata« hivatalosan kijelentette, hogy a Hon többé nem tekinthető a párt irányadó organumának.

A Hazánk megszüntetése éppen azért történt, mert Tisza a delegáció kérdésében 1869 júniusában elfogadta Jókainak és a párt balszárnyának radikális álláspontját és visszahívta a balközép delegátusait. Már ennek az egyetlen eseménynek vizsgálatából is kitűnik, hogy Jókai ekkor egyáltalán nem szolgálja követője Tiszának, hanem a szélső-ballal rokonszenvező, a nép és a kispolgárság törekvéseit megértő politikus. De ezt bizonyították volna későbbi történések is. Így: 1872-ben a választások előtt Jókai egy új párt alapításáról tett célzások, majd megkísérelte a 48-asokkal való egyesülést. 1873-ban élesen támadta Ghiczhyt, a balközép renegátját, aki pénzügyministerséget vállalt.

Erdemes összevetni a Jókairól nyújtott jellemzést az újságíró Mikszáth rendkívül megleghangú, megértő bemutatásával. Az olvasóban óhatatlanul felmerül a kérdés: Lehet ennyire kétféle mértékkel mérni? Ha Mikszáth Kálmán. Tisza Kálmánhoz tartozását nem tartjuk szigorúan megrovandó politikai ballépésnek, hanem azzal az

illúzióval magyarázzuk, amelyet »a nagy liberálisnak« vélt »generálissal« szemben táplált, sőt kijelentjük róla, hogy »sohasem árulta el a nemzeti függetlenség eszméjét« (253. lap), akkor hogyan lehet valóságos szellemi szegényfára állítani azt a Jókait, aki Mikszáthnál jóval korábban csatlakozott Tiszához, midőn a balközép még nagyobb-részt haladó volt, azt a Jókait, akinek újságírói munkássága jóval nagyobb, politikailag hatásosabb, művészileg változatosabb Mikszáthénál! Lehet-e erre azt felelni, hogy Mikszáthot egy értékes monográfia világitotta meg a közelmúltban — a Király Istváné — míg Jókai nem kapott átfogó méltatást az utóbbi időben? Véleményünk szerint ez csak csekély mértékben lehet méltóság, hisz Jókairól is rendelkezésre állott a szerzőknek egy-két újabb, igényesebb írás, nem is szólva az egyéni kutatómunka lehetőségéről! Mikszáth-tal kapcsolatban megjegyezhetjük még, hogy Nemes György egy helyen nem helytálló módon védi őt, állítván, hogy Tisza Kálmán barátságához »csak annak bukása után« jutott el. (253. lap.) Az igazság az, hogy Mikszáth Tisza miniszterelnöksége alatt 1887-ben lett országgyűlési képviselő, a pártvezér jóindulatú támogatásával.

Dezsényi Béla egyhelyt (166—67. lap) felújítja Mikszáth Jókai-életrajzának azt a megállapítását, hogy Jókai a 60-as évek vége felé »már nem is olvasta a Hont, hogy ne csináljon rossz órát magának«. Majd így folytatja: »... amikor pedig Csernátóny 1869-ben megvált a laptól, ugyanolyan gazdátlanra vált, mint a kiegyezés utáni Pesti Napló.« Ez az állítás, bár Mikszáth személyében újszólva koronatanúja van, aligha felel meg a valóságnak. Először is Jókai a kiegyezés körüli években igen sokat írt lapjaiba, a vezércikkeknek legalább a fele tőle származott, politikai népszerűsége pedig — amint ezt Gorove miniszterrel szemben kivívott választási győzelme megmutatta — tetőpontra hágott, és mi egyébbel szerezte volna ezt meg regényein kívül, mint újságaival? Az író nem törődöm szerkesztésmódjáról vannak ugyan másutt is adataink, de ezek kivétel nélkül az 1875 utáni időszakra vonatkoznak. (Lásd pl. Szabó Endre: Jókai az Üstökös szerkesztője, Pesti Napló Jókai-albuma.) Egyébként köz tudomású, hogy Jókai aránylag igen kevés szépirodalmi munkát írt 1863—68 közt s így az írói alkotás sem tarthatva vissza a publicisztikától. De cáfolja a hanyag, közönyös szerkesztőről szóló legendát azoknak az újságíróknak nagy száma, akik Jókai védőszárnyai alatt nevelkedtek (Hegedűs Sándor, Horn Ede, Törzs Kálmán, Visi Imre stb.), vagy az ő lapjában kaptak először hangot emigráns voltak ellenére (Ludwig). Az említett fiatalok bizony nem »gazdátlan« lapokba

írtak, hanem nagyon is tudták ki a gazdájuk és ragaszkodtak is hozzá, amit ez Gyulai Pál leszögezte: »A Jókaiéi hívek maradtak, utánozzák és bálmulják mesterüket, lakókat rendeznek tiszteletére, kortesei a választásokon.« (Gyulai Pál: Jókai mint hírlapíró.) Különös, hogy Dezsényi Béla mellőzte ezt a részletet, holott ugyanakkor másutt — nem épp a legmegfelelőbb helyen — jönnek látni Gyulai idézett cikkére hivatkozni, mondván (104. lap), hogy Jókai forradalmi cikkei nem fakadnak mély meggyőződésből, mint Petőfi írásai, »inkább szerelmeslevelek a szabadságharchoz, az elragadtatás felkiáltásai a forradalom mézesheteiben« Gyulai Pál szerint. Erre csak azt mondhatjuk: kétségtelen, hogy Jókai nem volt plebejus forradalmár, mint Petőfi vagy Vasvári, de azért nem ártana hírlapírásunk történetének, ha lenne még néhány olyasfajta »szerelmeslevele a szabadságharchoz« és »felkiáltása«, mint a »Nem szeretem a sápadt arcokat«, a »Szegény király«, »Nőszabadság«, »A forradalom költészet«, »A világhírű Martinovics összeesküvés«, sőt akár az ellentmondásokat is tartalmazó »Congrève rakéták! Azt hisszük, hogy a »Magyar sajtó 250 éve« szerzőire más tekintetben is károsan hatott Jókaival kapcsolatban Gyulai említett cikke, amely folytonosan népszerűség-hajhászó következtetéssel vádolta Jókait, s nem gondolták meg, hogy Gyulai *jobboldaltól jövő* intrikushangú polémiáját nem lehet az irányzatot és az egyes érvek tartalmát felcserélve *baloldaltól* is fenn tartani! Mellékesen még megjegyezhetjük, hogy Jókai hírlapírói és politikai pályájának tetőpontját nem a hatvanas évek elején érte el — mint Dezsényi megjegyzi, — hanem inkább 1867—72 között, mert ekkor többet, nyíltabban, nagyobb agitatív erővel írt, és beszélt. A sovinizmus elleni cikket pedig bizonyosan ő írta, s nem is egy ilyen jellegű írása van éppen 1867 után közvetlenül!

Az irodalmi ellenzék mellőzött folyóiratai után egyszerre Pallas Atheneként pattannak elénk teljes fegyverzetben a Hét és a Nyugat. Tárgyalásuk meglepően sovány, a közismert szólamoknál nem több: társadalmi forrásaikról, a nagyvárosi polgárság létrejöttéről, a 900-as évek növekvő népi elégedetlenségéről, amelynek az »irodalmi háborúság« csak kísérője, részben előfutára, nem kapunk képet. A Hét munkatársainak felsorolásából kimaradt Thury Zoltán, Bródy Sándor és Gárdonyi Géza neve, holott ők ütök meg itt is a legdemokratikusabb hangot. Egyenesen semmitmondó a Nyugat-ra szánt bevezetés. Nemes György abban látja a lap legnagyobb érdemét, hogy szakított a korábbi kincstári optimizmussal — s ez bizonyos fokig igaz is. Arról azonban kevés szava van, hogy a Nyugat ennek helyébe európai látókört, az urbanizálódás igényét,

a városi ember bonyolultabb érzésvilágát, s az ennek megfelelő modern irodalmi formákat és irányzatokat hozta be. Nem szól a Nyugaton belüli ellentétokről, az esztéták és az élethez közelebb álló írók véleménykülönbségéről, irodalmi összecsapásairól (pl. Hatvány-Osvát per), sőt Adynak a Nyugat arisztokratikus, l'art pour l'art-os szerkesztőségi szándékaival való elégedetlenségéről sem, holott mindez már néhány éve, főként egyetemi jegyzeteink révén eléggé elterjedtté vált.

A kor többi folyóiratai sem kapnak kellő mértékben ismertetést: a Budapesti Szemléről írt sovány sorok nem említik meg, hogy ennek a konzervatív közlönynek milyen tehetséges és művészi szempontból konzervatívnak éppen nem nevezhető kritikusi akadtak Riedl és Péterfy személyében, nem veszik számba a Szemle tudományos teljesítményeit a közgazdaságtan, régészet, néprajz, stb. terén. A Vasárnapi Újság-ot sem lehet csak a »langyos problémamentesség« megjelöléssel elintézni, hiszen szerkesztője, Nagy Miklós korántsem volt Gyulaiék önállóan követője, például ragaszkodott Vajdának újságja hasábjain való állandó szerepeltetéséhez, és Schöpflin Aladárban a lap igen kitűnő főmunkatársra akadt később.

Az »Írók a hírlapírásban« c. fejezet, a már említett részleteken kívül általában tartalmaz rövid összefoglalásokat nyújt, de Gárdonyiról szóló kurta részletében csak úgy hemzsegnék a hibák: Gárdonyi Géza ezek szerint Szegeden kezdte hírlapírói pályafutását a 80-as évek derekán, holott nem ott lett újságíró, hanem Győrben; 1885-ben s nem is 85-ben került Szegedre, hanem 1888-ban. Szó sem esik arról, hogy Gárdonyi újságíróskodott még Aradon is, sőt később a fővárosba is elszegődött a Magyar Hírlaphoz egészen 1897-ig. De ha ekkor szakított is a zsurnalisztasággal, mint megélhetési forrással, jövedelme kiegészítésül mindig szüksége volt rá, mint az egyebek között 1922-ben a Singer és Wolfner-rel lefolytatott pöre egyik beadványából is kiténik.

A Magyar Sajtó 250 Éve irodalomtörténeti szempontból igen sok fogyatékoságot mutat, amelyeket megfelelő szakemberek bevonásával, alaposabb kutatásokkal, dialektikusabb, kevésbé merev nézetek alkalmazásával viszonylag könnyen el lehetett volna kerülni. A könyv mindennek ellenére is nyeresége irodalomtudományunknak; azaz teszi a kiadók, nyomdák sajtórendészeti törvények, rendelkezések alapos ismertetését, politikai napilapjaink új értékelését, jól megválasztott illusztrációs anyagát (Dezsényi Béláné munkája), és a helyes népszerűsítés hangját eltaláló stílusa. Javított kiadására, s az irodalomtörténet igényeinek megfelelő figyelem-

bevételére a folytatás során, éppen a vállalkozás még hasznosabbá tétele végett volna szükséges.

Nagy Miklós

(A bíráló elkészítését a következő irodalomtörténészek segítették elő egyes észrevételeikkel: Gergely Gergely, Németh G. Béla, Szébenyi Géza, Tóth László.)

VAJDA JÁNOS VÁLOGATOTT POLITIKAI ÍRÁSAI

Összeállította és a bevezetést írta Komlós Aladár. Művelt Nép, 1954. 254 l.

Ha a *Válogatott politikai írásokat* elolvassuk, lehetetlen nem gondolnunk a költő Vajda János 1893-as (?) találó önjelmezésére:

Ha majd kiáznak a hamu-özönből

Álmélkodó késő évezredek,

*Találnak ott — s majd rám ismernek
erről —*

Egy fölemelt főt s egy üres kezét...

Eddig is tudtuk, hogy ezek a szavak ezerszer igazak, de könyvünk jelentős mértékben újonnan felfedezett anyaga és Komlós Aladár bevezetőjének ismeretében még inkább hirdetnünk kell költőnk igaz, becsületos emberségét.

Komlós Aladár Vajda-válogatása fegyver mindannyiunk kezében. Elúznunk segíti a múlt fertőzött, meghamisított Vajda-irodalmának néha még vissza-visszatérő kísérteteit. Kézelfoghatóan bizonyítja, hogy Vajda János — akár kortársa és példaképe: Petőfi, akár ügyének folytatója: Ady — sokoldalú író volt. Ezek a cikkek végérvényesen hozzájárulnak ahhoz, hogy feledésbe menjen és kipusztuljon népünk tudatából az a körmönfontan meghamisított Vajda arckép, amely csaknem kizárólag a Gina-versekből, a váli erdő rajzát és a Mont Blanc-szimbólumot létrehozó költői impressziókból tevődött össze. Ez a kötet meggyőzően példázza a nemesi, majd a felemásan polgárosodó Magyarországot állhatatosan ostromozó Vajdát s az eddig letagadni próbált poéta-publicistát, aki ha fenntartásokkal, botladozásokkal és tévedésekkel is, de meg akarta érteni 1871 Párizsát és a 80-as évek lassan erőre kapó magyar munkásmozgalmát.

Éppen ezért a Komlós-válogatta kötet a szó legigazabb értelmében házgapótló munka. Azt a Vajda portrét segíti megfesteni, amelyről már az eddig ismert anyag alapján is tudták irodalomtörténészeink, hogy léteznie kell, de amelyet nem utolsó sorban a most közzétett (és még kiadásra váró) cikkek és egyéb megnyilatkozások felhasználásával csak jelenleg van hivatva elkészíteni irodalomtudományunk. Előjáróban ebben látjuk a könyv egyik érdemét.

Mindezen túl a kiadvány főértéke Komlós Aladár bevezető tanulmánya. Komlós példás rendet teremtett a Vajda-publicisztika gyakran megtévesztő dzsungelében. Alapos történelmi elemzéssel megtalálta azokat az egyedül célravezető alapelveket, amelyek nemcsak Vajda János, de a korszak más író embereinek értékeléséhez is elengedhetetlenül szükségesek (5., 6. lap.) Ezeket az alapelveket elmélyülően továbbfejlesztve állapította meg Komlós Aladár Vajda politikai működésének belső korszakhatárait (*Vajda a jorradalom alatt, Vajda a polgárosodásért (1861—63), A kiegyezés ellen, Vajda János és a munkásmozgalom.*) Különösen kiemelkedő, újat adó a *Vajda a polgárosodásért* és *A kiegyezés ellen* c. alfejezet. E részekben Komlós megtalálta a nyitját annak a sokszor félrevezető és mindeddig »megoldhatatlannak« látszó »következetlenségnek«, amellyel Vajda hol kiegyezés-párti, hol az önálló Magyarország híve, hol pedig a nemzetiégi börtönállam-má fejlődött dualista Ausztria-Magyarország mellett tör lándzsát. Meggyőzően bizonyítja, hogy ezeknek az ingadozásoknak a jobbra-törő vajdajánosi szándék az indító oka. Az a becsületos, őszinte törekvés, amely a hazája és népe sorsán aggódó félelemmel csüngő Vajda Jánost még akkor is jellemezte, ha szándéka ellenére rosszat cselekedett. Ezek a fejezetek nagyfontosságúak a XIX. századi irodalomkutatás számára. Tényekkel bizonyítják, hogy mennyire igaz az a sok irodalomtörténeti munkában sajnos közhellyé vált jelentős elvi megállapítás, hogy a dualizmus Ausztria-Magyarországában, a történelmi vácuum idején nem volt könnyű tisztán látni a bonyolultan elkülönülő erőcsoportok között.

Ezen a korszak egészére vonatkozó általános megállapításon túl — külön ki kell emelnünk a *Vajda a polgárosodásért* c. fejezetet. Komlós Aladárnak e szakaszra vonatkozó fejtegetései fontos adaleket nyújtanak a múlt század második felének irodalmi periodizációjához. Meggyőzővé teszik azt a sokszor megvitatott tézist, mely szerint 1861 — fontos és eddig nem